

TALABALARDA TARJIMA JARAYONIDA FRAZEOLOGIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

OLLABERGANOVA MADINABONU XASANBOY QIZI

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyot universiteti stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada tarjima ta'limi jarayonida talabalarda frazeologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Frazeologik kompetentlik tushunchasi keng qamrovli bo'lib, frazeologik birliklarning semantik, strukturaviy va funktsional xususiyatlarini tushunish, tillar orasida ekvivalentlik topish va tarjima jarayonida madaniy adaptatsiya qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Maqolada didaktik tamoyillar, nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va lingvomadaniy kompetentlikning uyg'un integratsiyasi asosida pedagogik model taqdim etilgan. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar, korpus lingvistikasi imkoniyatlari va autentik materiallardan foydalanish orqali frazeologik kompetentlikni samarali rivojlantirish yo'llari ko'rsatilgan. Individual yondashuv, formativ baholash va kontrast lingvistika usullarining ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: frazeologik kompetentlik, tarjima ta'limi, pedagogik asoslar, frazeologik birliklar, lingvomadaniy kompetentlik, interfaol usullar, kontrast lingvistika, baholash tizimi, autentik materiallar, professional kompetentlik

Аннотация. В статье освещаются педагогические основы формирования фразеологической компетентности студентов в процессе обучения переводу. Фразеологическая компетентность представлена как широкое понятие, включающее понимание семантических, структурных и функциональных особенностей фразеологических единиц, нахождение эквивалентности между языками и способность к культурной адаптации в процессе перевода. В статье представлена педагогическая модель, основанная на гармоничной интеграции дидактических принципов, теоретических знаний, практических навыков и лингвокультурной компетентности. Показаны пути эффективного развития фразеологической компетентности через использование современных педагогических технологий, интерактивных методов, возможностей корпусной лингвистики и аутентичных материалов. Обоснована значимость индивидуального подхода, формативного оценивания и методов контрастной лингвистики.

Ключевые слова: фразеологическая компетентность, обучение переводу, педагогические основы, фразеологические единицы, лингвокультурная компетентность, интерактивные методы, контрастная лингвистика, система оценивания, аутентичные материалы, профессиональная компетентность

Zamonaviy tilshunoslik va tarjima nazariyasi frazeologik birliklarni tilning eng murakkab va rang-barang qatlamlaridan biri sifatida e'tirof etadi. Frazeologizmlar har bir tilning milliy-madaniy xususiyatlarini, xalqning dunyoqarashi va hayotiy tajribasini o'zida aks ettiruvchi noyob til hodisalaridir. Tarjima sohasida faoliyat yuritadigan mutaxassislar uchun frazeologik kompetentlik nafaqat professional ko'nikma, balki yuqori malakali tarjimon shakllanishining zaruriy shartidir. Talabalarda ushbu kompetentlikni

maqsadli ravishda shakllantirish pedagogika fani oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Frazeologik kompetentlik tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u frazeologik birliklarning semantik, strukturaviy va funktsional xususiyatlarini chuqur tushunish, ularni tillar orasida ekvivalentligini topish, kontekstual ma'nolarini to'g'ri anglash va tarjima jarayonida maqsadli auditoriyaga mos ravishda qayta yaratish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bu kompetentlik tillarora

muloqot jarayonida madaniy kodlarni dekodlash va qayta kodlashni talab qiladi, chunki frazeologizmlar ko'pincha ma'lum bir xalqning madaniy, tarixiy va ijtimoiy tajribasidan kelib chiqqan holda shakllanadi. Shuning uchun frazeologik kompetentlikni shakllantirish nafaqat lingvistik, balki lingvokulturologik va pedagogik yondashuvlarni ham talab etadi.

Talabalarda frazeologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik asoslarini ko'rib chiqishda, eng avvalo, bu jarayonning didaktik tamoyillarini aniqlash zarur. Ketma-ketlik tamoyili frazeologik materialni oddiydan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga qarab tizimli ravishda o'rganishni nazarda tutadi. Dastlabki bosqichda talabalar turli tildagi frazeologizmlarning umumiy xususiyatlari, tuzilishi va lug'aviy ma'nolaridan farqlari bilan tanishadilar. Keyingi bosqichlarda esa murakkab strukturali, ko'p ma'noli va milliy-madaniy xususiyati kuchli ifodalangan frazeologik birliklar bilan ishlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. Bu bosqichma-bosqich o'rganish talabalarining kognitiv yukini oqilona taqsimlash va mustahkam bilimlar tizimini barpo etishga yordam beradi.

Ilmiylik va dostuplik tamoyillarining uyg'unligi frazeologik kompetentlikni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Nazariy bilimlar zamonaviy lingvistik va tarjima nazariyasining yutuqlariga asoslanishi, ammo talabalarga tushunarli tilda, aniq misol va tushuntirishlar bilan berilishi zarur. Frazeologizmlarning kelib chiqishi, rivojlanishi, turli tillardagi o'xshashliklari va farqlarini ilmiy asoslangan holda, lekin murakkab terminologiyadan haddan tashqari foydalanmasdan tushuntirish muhim pedagogik mahoratdir. Bu talabalarda mavzuga qiziqish uyg'otadi va ilmiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarjima jarayonida frazeologik

kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik modeli uch asosiy komponentdan iborat bo'lishi kerak. Birinchidan, nazariy bilimlar komponenti frazeologiya nazariyasi, frazeologik birliklarning klassifikatsiyasi, ularning semantik va stilistik xususiyatlari, tarjima strategiyalari va usullari haqidagi fundamental bilimlarni o'z ichiga oladi. Talabalar frazeologizmlarning to'liq ekvivalentlar, qisman ekvivalentlar va ekvivalentsiz shakllar bo'yicha tasnifini, kalit so'zlar usuli, semantik tarjima, tavsifiy tarjima va boshqa tarjima texnikalarini puxta o'zlashtirishi lozim. Ikkinchidan, amaliy ko'nikmalar komponenti talabalarining turli xil matnlarda frazeologik birliklarni taniy olish, ularning kontekstual ma'nolarini aniqlash, mos ekvivalentlarni topish yoki yaratish, tarjima variantlarini taqqoslash va eng maqbulini tanlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Uchinchidan, lingvomadaniy kompetentlik komponenti frazeologizmlarning milliy-madaniy tayanch asoslarini tushunish, madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni anglash va tarjimada madaniy adaptatsiya jarayonlarini amalga oshirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

O'quv jarayonini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish frazeologik kompetentlikni samarali shakllantirishning muhim shartidir. Interfaol usullar, xususan, kichik guruhlarda ishlash, rol o'ynash, tarjima loyihalari, frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili va munozaralar talabalarining faol ishtirokini ta'minlaydi. Muammoli vaziyatlar yaratish, masalan, ma'lum bir frazeologizmning bir nechta tarjima variantini taqdim etish va eng yaxshisini asoslab tanlashni talab qilish, talabalarining tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi. Korpus lingvistikasi usullari va zamonaviy lug'aviy bazalardan foydalanish talabalarga frazeologizmlarning real nutqda qo'llanilishini kuzatish, kontekstual

o'zgarishlarni o'rganish va autentik tarjima materiallarini tahlil qilish imkonini beradi.

Frazeologik kompetentlikni baholash tizimi ham alohida e'tiborni talab etadi. Formativ baholash, ya'ni o'rganish jarayoni davomida muntazam monitoring o'tkazish, talabalarning rivojlanish dinamikasini kuzatish va o'z vaqtida tuzatishlar kiritish imkonini beradi. Baholash mezoni sifatida frazeologizmlarni tanish aniqligi, ekvivalentlarni topish to'g'riligi, tarjima strategiyalarini tanlash asosiligi, madaniy adaptatsiya darajasi va tarjimaning maqsadli auditoriyaga mosligi kabi parametrlar qo'llanilishi mumkin. Portfolio usulidan foydalanish talabalarning frazeologik kompetentlik sohasidagi yutuqlarini to'plash, tahlil qilish va refleksiya qilish uchun samarali vositadir.

Talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olish frazeologik kompetentlikni muvaffaqiyatli shakllantirishning muhim omilidir. Ba'zi talabalar analitik yondashuvni, tillarning qiyosiy tahlilini afzal ko'rishlari mumkin, boshqalari esa vizual materiallar, assosiativ usullar va ijodiy mashqlar orqali yaxshiroq o'rganishadi. Til faoliyatining turli turlari bo'yicha differentsiyalangan yondashuv, har bir talabanning kuchli tomonlarini rivojlantirish va zaif jihatlarini mustahkamlashga yordam beradi. Differentsiatsiya nafaqat mashqlarning murakkablik darajasida, balki frazeologik materialning tematik yo'nalishlarida, matnlarning janr xususiyatlarida va tarjima maqsadlarida ham namoyon bo'lishi mumkin.

Frazeologik kompetentlikni rivojlantirishda talabalarning ona tili va o'rganilayotgan chet tillari o'rtasidagi o'zaro ta'sir muhim rol o'ynaydi. Kontrast lingvistika usullari frazeologizmlarning turli tillardagi o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashga yordam beradi. Talabalar frazeologizmlarning

universal xususiyatlari, masalan, ko'plab tillarda uchraydigan anatomik komponentli iboralar yoki hayvonlar bilan bog'liq metaforalar, hamda milliy o'ziga xos xususiyatlar, masalan, ma'lum bir xalqning tarixiy voqealari, milliy o'yinlari yoki urf-odatlariga asoslangan frazeologizmlar o'rtasidagi farqni tushunishlari zarur. Bu taqqoslash jarayoni nafaqat frazeologik kompetentlikni, balki lingvistik sezgirlikni ham rivojlantiradi.

Frazeologik kompetentlikni shakllantirish jarayonida autentik materiallardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Adabiy asarlar, publisistika matnlari, kinolar, she'rlar va og'zaki nutq namunalari frazeologizmlarning jonli, tabiiy qo'llanilishini namoyish etadi. Talabalar turli janr va uslublardagi matnlarda frazeologizmlarning funktsional o'ziga xosliklarini, stilistik ranglari va emotiv-ekspressiv imkoniyatlarini o'rganishlari kerak. Zamonaviy media matnlari, reklama materiallari va internet diskursi yangi frazeologik birliklar, transformatsiyalangan frazeologizmlar va tilning dinamik rivojlanishini kuzatish uchun boy manba hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda tarjima jarayonida frazeologik kompetentlikni shakllantirishning pedagogik asoslari murakkab va ko'p qirrali tizimni tashkil etadi. Bu tizim didaktik tamoyillar, nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va lingvomadaniy kompetentlikning uyg'un integratsiyasiga asoslanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar, korpus lingvistikasi imkoniyatlari va autentik materiallardan foydalanish frazeologik kompetentlikni samarali rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratadi. Individual yondashuv, muntazam monitoring va reflektiv baholash talabalarning professional o'sishini ta'minlaydi. Frazeologik

